

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 11, Αρ. 9B (2022)

Τα σενάρια του Πρωτέα στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση

Αλεξάνδρα Βασίλειος Γερακίνη

doi: [10.12681/icodl.3321](https://doi.org/10.12681/icodl.3321)

Τα σενάρια του Πρωτέα στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση

The teaching scenarios of Proteas in the distance learning

Αλεξάνδρα Γερακίνη

Υ. Δ. του τμήματος Ιστορίας και Κοινωνικής
Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου

alexgger@gmail.com

Abstract

Proteas scenarios for language courses were created and implemented by teachers who participated in the online communities of the Greek Language Center from 2012 to 2015. These are scenarios which use websites, digital tools and electronic applications of the Greek Language Center and are not recommended to apply as such but to serve as examples from which teachers can borrow and combine elements, ideas and suggestions and adapt these scenarios to their own goals and the needs of their students. For all the scenarios, the data of their identity are given, the internet links and the digital programs that were used as well as detailed instructions of their implementation and utilization. Because on the one hand these scenarios are based on the use of the internet and new technologies that are evolving rapidly and on the other hand the data in the field of education and teaching are changing, it is logical that over time these scenarios need to be configured and reframed to meet the new needs that arise. Distance education, implemented in recent months due to the pandemic that has affected the world community, provided the opportunity and created the appropriate framework for language teachers to return to these scenarios, to look at them differently and, above all, to adapt them to the needs of distance learning. This paper will present two applications of Proteas scenarios in different language courses that took place during the distance learning.

Keywords: *scenario, Proteas, implementation, language courses*

Περίληψη

Τα σενάρια του Πρωτέα για τα γλωσσικά μαθήματα δημιουργήθηκαν και εφαρμόστηκαν από εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν στις διαδικτυακές κοινότητες του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας από το 2012 έως το 2015. Πρόκειται για σενάρια που αξιοποιούν ιστοσελίδες, ψηφιακά εργαλεία και ηλεκτρονικές εφαρμογές του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας και δεν προτείνονται για να εφαρμοστούν αυτούσια αλλά για να λειτουργήσουν ως παραδείγματα από τα οποία οι εκπαιδευτικοί μπορούν να δανειστούν και να συνδυάσουν στοιχεία, ιδέες και προτάσεις και να προσαρμόσουν τα σενάρια αυτά στους δικούς τους στόχους και στις ανάγκες των μαθητών τους. Για όλα τα σενάρια δίνονται τα στοιχεία της ταυτότητάς τους, οι διαδικτυακοί σύνδεσμοι και τα ψηφιακά προγράμματα που αξιοποιήθηκαν καθώς και αναλυτικές οδηγίες της εφαρμογής και της αξιοποίησής τους. Επειδή αφενός τα σενάρια αυτά στηρίζονται στην αξιοποίηση του διαδικτύου και των νέων τεχνολογιών που εξελίσσονται με ταχύτερους ρυθμούς και αφετέρου μεταβάλλονται τα δεδομένα στον χώρο της εκπαίδευσης και της διδακτικής, είναι λογικό με το πέρασμα του

χρόνου να χρειάζεται η παραμετροποίηση των σεναρίων αυτών και η αναπλαισίωσή τους ώστε να ανταποκριθούν στις νέες ανάγκες που προκύπτουν. Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση, που εφαρμόστηκε τους τελευταίους μήνες λόγω της πανδημίας που έπληξε την παγκόσμια κοινότητα, έδωσε την ευκαιρία και δημιούργησε το κατάλληλο πλαίσιο ώστε οι εκπαιδευτικοί που διδάσκουν τα γλωσσικά μαθήματα να ξαναγυρίσουν στα σενάρια αυτά, να τα ξαναδοούν με άλλη ματιά και κυρίως να τα προσαρμόσουν στις ανάγκες της τηλεεκπαίδευσης. Στην παρούσα εισήγηση θα παρουσιαστούν δύο εφαρμογές σεναρίων του Πρωτέα σε διαφορετικά γλωσσικά μαθήματα που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Λέξεις-κλειδιά: *σενάριο, Πρωτέας, εφαρμογή, γλωσσικά μαθήματα*

Τα χαρακτηριστικά της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Η αναστολή λειτουργίας όλων των εκπαιδευτικών μονάδων και ιδρυμάτων στη χώρα μας την άνοιξη του 2020, λόγω της πανδημίας του Covid-19, εισήγαγε στη ζωή της εκπαιδευτικής κοινότητας την εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Κι ενώ στην εκπαίδευση ενηλίκων η εξ αποστάσεως εκπαίδευση, η εκπαιδευτική εκείνη διαδικασία δηλαδή στην οποία ο εκπαιδευτής με την καθοριστική βοήθεια της τεχνολογίας βρίσκεται μακριά από τον εκπαιδευόμενο τόσο στον τόπο όσο και στον χρόνο μερικές φορές, ήταν ως ένα βαθμό ήδη γνωστή, η δευτεροβάθμια εκπαίδευση βρέθηκε αντιμέτωπη με μία πρωτόγνωρη κατάσταση και κλήθηκε να εφαρμόσει μία διαδικασία τις βασικές αρχές της οποίας αγνοούσε.

Καθώς υπάρχουν αντικειμενικές δυσκολίες στον ορισμό της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, ο Λιοναράκης(2006) κάνει λόγο για εξ αποστάσεως πολυμορφική εκπαίδευση, αφού ο όρος εκπαίδευση την κατατάσσει στους παιδαγωγικούς και εκπαιδευτικούς θεσμούς και στις επιστήμες της αγωγής και ο όρος της πολυμορφικής ορίζει τις διάφορες δυνατότητες επιλογών και προσαρμογών που διαθέτει για να αποτελέσει μία διαδικασία εκπαίδευσης με περιεχόμενο όμοιο με αυτό της τυπικής ή άτυπης εκπαίδευσης οποιασδήποτε μορφής.

Σύμφωνα με τον Keegan(2001), ο οποίος επεξεργάστηκε διαφορετικούς αποδεκτούς ορισμούς μελετητών, τα βασικά χαρακτηριστικά της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης είναι:

- Η απόσταση ανάμεσα στον εκπαιδευτή και στους εκπαιδευόμενους.
- Η επίδραση του εκπαιδευτικού φορέα στον σχεδιασμό και στην προετοιμασία του εκπαιδευτικού υλικού και στην παροχή υπηρεσιών στήριξης στους διδασκόμενους.
- Η χρήση έντυπου, οπτικοακουστικού και ηλεκτρονικού υλικού για τη διδασκαλία του μαθήματος.
- Η δυνατότητα αμφίδρομης επικοινωνίας ώστε οι διδασκόμενοι να μπορούν να επωφελούνται από τον άμεσο διάλογο
- Η απουσία λειτουργίας της μαθησιακής ομάδας, αφού ο κάθε εκπαιδευόμενος διδάσκεται ως μονάδα.

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση απομακρύνεται από τα χαρακτηριστικά της παραδοσιακής και συμβατικής διδασκαλίας, παρουσιάζοντας ποικίλες προκλήσεις για τον διδάσκοντα, ο οποίος καλείται να διαδραματίσει έναν πολυδιάστατο ρόλο. Από τη μια, είναι ο εμψυχωτής και συντονιστής πολλών και διαφορετικών μαθησιακών δράσεων και από την άλλη,

είναι αυτός που θα δημιουργήσει κατάλληλο υλικό για τους διδασκόμενους στο πλαίσιο ενός ηλεκτρονικού περιβάλλοντος μάθησης. Στο περιβάλλον αυτό, η λέξη κλειδί είναι η αλληλεπίδραση ανάμεσα στον εκπαιδευτή και στους εκπαιδευόμενους με στόχο την καλύτερη δυνατή επικοινωνία τους και τα καλύτερα δυνατά μαθησιακά αποτελέσματα (Παπαλαμπρακόπουλος, 2020).

Με βασικό στόχο λοιπόν την αλληλεπίδραση μαθητή-περιεχομένου, μαθητή-διδάσκοντα και μαθητή-μαθητή (Μαυροειδής & Γκιώσος & Κουτσούμπα, 2014) οι Έλληνες εκπαιδευτικοί τον τελευταίο χρόνο αφιέρωσαν πολύ χρόνο ώστε να δημιουργήσουν νέο υλικό αλλά και να ψηφιοποιήσουν ήδη υπάρχον υλικό για να γίνει εύληπτο και πολυμορφικό, κατάλληλο για την αξιοποίηση του τόσο στη σύγχρονη όσο και στην ασύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση (Αμοργιανιώτη, 2020). Παρά το γεγονός βέβαια ότι ο ρόλος της τεχνολογίας είναι καταλυτικός στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση, αυτό δε σημαίνει ότι τα τεχνολογικά εργαλεία ήταν αρκετά από μόνα τους για να πετύχουν τη μετάβαση από τη συμβατική σχολική τάξη στην εικονική τάξη (Πασιόπουλος, 2012). Χρειάστηκε ο εκπαιδευτικός να αξιοποιήσει διαφορετικές μαθητοκεντρικές διδακτικές μεθόδους και να ενθαρρύνει τη συνεργασία, τη συμμετοχή και την επικοινωνία των μαθητών για να φτάσει στην επίτευξη των στόχων του και στο επιθυμητό αποτέλεσμα.

Η εφαρμογή των σεναρίων του Πρωτέα που θα παρουσιαστούν στη συνέχεια είναι ένα παράδειγμα διαμόρφωσης και προσαρμογής ήδη υπάρχοντος υλικού στις νέες συνθήκες μάθησης και διδασκαλίας που επέβαλε η πανδημία. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών είναι κομβικό σημείο στην εφαρμογή των σεναρίων αυτό και παράλληλα διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση (Kentnor, 2015), επιλέχθηκαν διαδικτυακά εργαλεία και ψηφιακά εκπαιδευτικά προγράμματα που προωθούν τη δυνατότητα συνεργασίας ανάμεσα στους μαθητές και ενισχύουν τη δημιουργική τους σκέψη. Η εφαρμογή των σεναρίων στηρίχτηκε στον συνδυασμό σύγχρονης και ασύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Για τη σύγχρονη επικοινωνία αξιοποιήθηκε η πλατφόρμα cisco webex και για την ασύγχρονη η πλατφόρμα e-class του πανελληνίου σχολικού δικτύου. Πρόκειται για δύο πλατφόρμες που έδωσε στη διάθεση των εκπαιδευτικών το Υπουργείο Παιδείας.

Σενάριο στην Αρχαία Ελληνική Γλώσσα Γ΄ Γυμνασίου

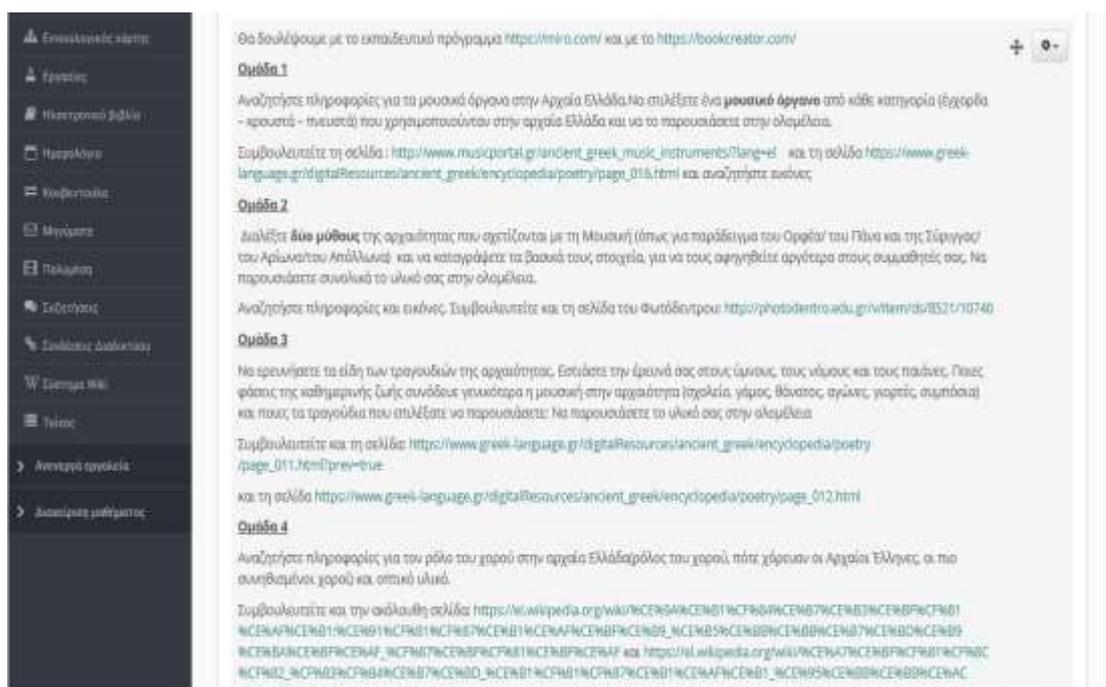
Το πρώτο σενάριο με τίτλο «Αρχαία Ελληνική Μουσική» συντάχθηκε από την Παναγιώτα Κυριακή Μπιτζελέρη το 2013 και ο βασικός του στόχος ήταν να αναδείξει διαχρονικά τη σημασία της μουσικής στη ζωή του ανθρώπου καθώς και να παρακινήσει τους μαθητές να εκφράσουν τεκμηριωμένα τις προτάσεις τους για την αξιοποίηση της μουσικής στο σχολείο του σήμερα. Το σενάριο εφαρμόστηκε αποκλειστικά στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και χρειάστηκε η συνδρομή τόσο της σύγχρονης όσο και της ασύγχρονης εκπαίδευσης για την υλοποίησή του.

Στην πρώτη φάση του σεναρίου (2 ώρες), οι μαθητές του τμήματος στο οποίο εφαρμόστηκε το σενάριο ήρθαν σε επαφή με το κείμενο της ενότητας 6 του βιβλίου της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας Γ΄ Γυμνασίου. Αφού προσέγγισαν γλωσσικά και νοηματικά το κείμενο με τη βοήθεια της διδάσκουσας και του εργαλείου annotate, οι μαθητές χωρισμένοι σε ομάδες (webex break out rooms) εντόπισαν και κατέγραψαν σε συνεργατικό έγγραφο (google docs) τις φράσεις του κειμένου που δηλώνουν τη σημασία της μουσικής για τους Αρκάδες και τις φράσεις που δηλώνουν τη σημασία της μουσικής διαχρονικά. Στη συνέχεια, αξιοποιήθηκε το εργαλείο δημοσκοπήσεων της πλατφόρμας webex (webex poll) και ανιχνεύτηκαν οι απόψεις των μαθητών για τις σύγχρονες χρήσεις της μουσικής, οι στιγμές εκείνες κατά τις οποίες οι νέοι

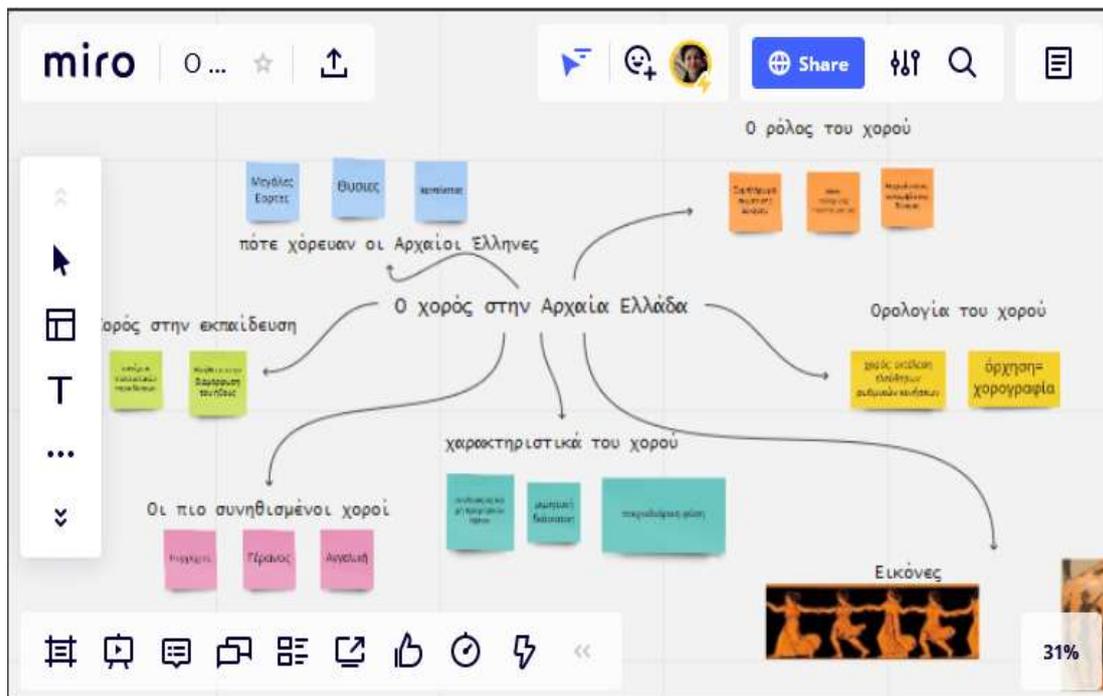
άνθρωποι επιλέγουν να ακούσουν μουσική και το είδος της μουσικής που προτιμούν και τους εκφράζει περισσότερο. Οι φράσεις που συγκεντρώθηκαν και τα αποτελέσματα της δημοσκόπησης παρουσιάστηκαν στην ολομέλεια της διαδικτυακής τάξης και συζητήθηκαν.

Στη δεύτερη φάση του σεναρίου(4 ώρες), οι μαθητές χωρίστηκαν και πάλι σε ομάδες και ανέλαβαν να ερευνήσουν τέσσερα διαφορετικά θέματα. Το θέμα της πρώτης ομάδας ήταν τα μουσικά όργανα στην Αρχαία Ελλάδα, το θέμα της δεύτερης ομάδας ήταν οι αρχαίοι ελληνικοί μύθοι με θέμα τη μουσική, το θέμα της τρίτης ομάδας ήταν τα είδη των τραγουδιών στην Αρχαία Ελλάδα και το θέμα της τέταρτης ομάδας ήταν ο ρόλος του χορού στην Αρχαία Ελλάδα. Το θέμα της κάθε ομάδας καθώς και οι σύνδεσμοι τους οποίους οι μαθητές θα μπορούσαν να συμβουλευτούν για να φέρουν εις πέρας την έρευνά τους αναρτήθηκαν στην πλατφόρμα e-class, στην οποία όλοι οι μαθητές ήταν εγγεγραμμένοι από την αρχή της χρονιάς. Για τη συγκέντρωση και την καταγραφή των πληροφοριών η διδάσκουσα επέλεξε το πρόγραμμα <https://miro.com/>. Μάλιστα η διδάσκουσα είχε φροντίσει να ζητήσει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του <https://miro.com/>, που δίνει στους εκπαιδευτικούς και στους μαθητές περισσότερες δυνατότητες. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα δίνει την ευκαιρία στους μαθητές να συνεργαστούν σύγχρονα και ασύγχρονα και να αλληλεπιδράσουν για να δημιουργήσουν διαδραστικούς πίνακες, στους οποίους προσθέτουν κείμενα αλλά και πολυμεσικό υλικό(εικόνες, βίντεο, μουσική, συνδέσμους) με το οποίο εμπλουτίζουν το κείμενό τους. Τα αποτελέσματα της έρευνας των μαθητών παρουσιάστηκαν κατά τη διάρκεια της σύγχρονης και στη συνέχεια, οι πίνακες στους οποίους οι μαθητές συγκέντρωσαν τα αποτελέσματα της έρευνάς τους αναρτήθηκαν τόσο στο ιστολόγιο της διδάσκουσας όσο και στην πλατφόρμα e-class.

Στην τρίτη φάση του σεναρίου(2 ώρες), οι μαθητές και πάλι χωρισμένοι σε ομάδες, απευθυνόμενοι στο Υπουργείο Παιδείας, έγραψαν επιστολές καταθέτοντας τις ιδέες τους για τη δημιουργική αξιοποίηση του μαθήματος της Μουσικής στο σχολείο του σήμερα. Οι επιστολές τους δημιουργήθηκαν με τη βοήθεια των google docs και στη συνέχεια παρουσιάστηκαν στην ολομέλεια με μορφή ψηφιακού βιβλίου με πρόγραμμα <https://bookcreator.com/>.

Εικόνα 1: Η οργάνωση του σεναρίου στην πλατφόρμα e-class

Εικόνα 2: Ένας από τους διαδικτυακούς πίνακες που δημιουργήθηκαν

Σενάριο στη Νεοελληνική Γλώσσα Β΄ Γυμνασίου

Το δεύτερο σενάριο με τίτλο «Η οικογένεια με την γλώσσα των κόμικς» συντάχθηκε από τον Ελευθέριο Βεκρή το 2012 και ο βασικός του στόχος ήταν να παρουσιάσουν οι μαθητές βιώματα και προβλήματα που αντιμετωπίζουν καθημερινά στην οικογενειακή τους ζωή, αξιοποιώντας τη γλώσσα των κόμικς που είναι αγαπητή στους μαθητές και αποτελεί έναν εναλλακτικό τρόπο έκφρασης στο πλαίσιο του σχολικού γραμματισμού. Και αυτό το σενάριο εφαρμόστηκε αποκλειστικά στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και χρειάστηκε η συνδρομή τόσο της σύγχρονης όσο και της ασύγχρονης εκπαίδευσης για την υλοποίησή του.

Στην πρώτη φάση του σεναρίου(2 ώρες), οι μαθητές των τμημάτων στα οποία εφαρμόστηκε το σενάριο συμμετείχαν σε συνεργατικές δραστηριότητες και δημοσκοπήσεις που πραγματοποιήθηκαν με τη βοήθεια του προγράμματος <https://nearpod.com/>. Εκεί, οι μαθητές κατέγραψαν τις πρώτες τους σκέψεις για τη σημασία της οικογένειας, για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που έχουν ως μέλη της οικογένειας και τους λόγους για τους οποίους διαφωνούν με τους γονείς τους. Στη συνέχεια, οι μαθητές διάβασαν το κείμενο 1 της Ενότητας 2 της Νεοελληνικής Γλώσσας Β΄ Γυμνασίου «Περίεργα πλάσματα οι μαμάδες...», χώρισαν το κείμενο σε σκηνές και σχολίασαν τις σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας, τις εγκλίσεις των ρημάτων καθώς και τα παραγλωσσικά στοιχεία που αξιοποιούνται σε κάθε σκηνή για να εκφράσουν τις σχέσεις αυτές.

Στη δεύτερη φάση του σεναρίου(2 ώρες), οι μαθητές μελέτησαν τα κόμικς σχετικά με το θέμα της οικογένειας που υπάρχουν στην Ενότητα 2 του βιβλίου τους αλλά και άλλα κόμικς από τις συλλογές Μαφάλντα και Αρκάς. Οι μαθητές χωρίστηκαν σε ομάδες και με τη βοήθεια της εκπαιδευτικού συγκέντρωσαν σε συνεργατικά έγγραφα google docs τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των κόμικς και τους σημειωτικούς τρόπους που χρησιμοποιούν σε σύγκριση με το κείμενο της Ενότητας 2 που μελέτησαν. Εντόπισαν επίσης τους κοινωνικούς ρόλους των παιδιών και των γονιών στα κόμικς και τη σχέση των συνομηθών, όπως αυτή προκύπτει από τα γλωσσικά

και τα παραγωγικά στοιχεία. Οι ομάδες παρουσίασαν στην ολομέλεια τα αποτελέσματα της εργασίας τους, τα οποία συγκεντρώθηκαν και αναρτήθηκαν και στην πλατφόρμα e-class ώστε να είναι προσβάσιμα από όλους και να αξιοποιηθούν στην επόμενη φάση του σεναρίου.

Στην τρίτη φάση του σεναρίου(3 ώρες), οι μαθητές κλήθηκαν στη διάρκεια της σύγχρονης εκπαίδευσης να δημιουργήσουν σε ομάδες τα δικά τους ψηφιακά κόμικς. Η κάθε ομάδα έπρεπε να επιλέξει ένα θέμα από την οικογενειακή ζωή και να το παρουσιάσει με τη μορφή κόμικς, εφαρμόζοντας όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά της γλώσσας των κόμικς, τα οποία είχαν ήδη εντοπίσει. Η διδάσκουσα είχε φροντίσει να εγγράψει όλους τους μαθητές στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα του <https://www.storyboardthat.com/>. Το εκπαιδευτικό αυτό πρόγραμμα δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να δημιουργήσουν τα δικά τους ψηφιακά κόμικς, επιλέγοντας σκηνές, ήρωες, αντικείμενα και σύννεφα διαλόγων από μία μεγάλη ποικιλία που διαθέτει. Στο τέλος του σεναρίου, η κάθε ομάδα παρουσίασε το κόμικ που δημιούργησε, εξηγώντας τόσο το θέμα όσο και τις επιλογές των γλωσσικών και των παραγωγικών στοιχείων σε σχέση με τον επικοινωνιακό στόχο και τα κοινωνικά συμφραζόμενα. Τέλος, ως ατομική εργασία ανατέθηκε στους μαθητές να δημιουργήσουν κόμικς με θέμα την οικογένεια τα οποία και πάλι συγκεντρώθηκαν από τη διδάσκουσα και παρουσιάστηκαν στην ολομέλεια της τάξης.

Create your own at Storyboard That

Εικόνα 3: Κόμικ που δημιουργήθηκε από ομάδα μαθητών με θέμα τη σχέση μητέρας και κόρης

Κριτική-Συμπεράσματα

Η εφαρμογή των σεναρίων τράβηξε το ενδιαφέρον των μαθητών σε όλες τις φάσεις. Στην εφαρμογή του πρώτου σεναρίου, οι μαθητές είχαν τη δυνατότητα να προσεγγίσουν ένα αρχαίο ελληνικό κείμενο κατά τέτοιο τρόπο ώστε να το παρελθόν να γίνει αφορμή για να μιλήσουν για το παρόν και μάλιστα για ένα θέμα όπως η μουσική που παίζει σημαντικό ρόλο στη ζωή τους και παράλληλα να ερευνήσουν το θέμα της μουσικής στην αρχαιότητα. Στην εφαρμογή του δεύτερου σεναρίου, οι μαθητές ασχολήθηκαν με τα κόμικς, τα οποία είναι ιδιαίτερα αγαπητά στην ηλικία τους και εκφράστηκαν μέσα από αυτά. Τα διαδικτυακά εργαλεία που

χρησιμοποιήθηκαν ευνόησαν τη συνεργασία των μαθητών και τη δημιουργική αλληλεπίδραση τους με τα συγκεκριμένα γνωστικά αντικείμενα. Το γεγονός ότι οι μαθητές εργάστηκαν εξ αποστάσεως και είχαν πρόσβαση σε υπολογιστή, κινητό τηλέφωνο και διαδίκτυο σε συνδυασμό με την αξιοποίηση κατάλληλων διαδικτυακών προγραμμάτων ανέδειξε τις ευκαιρίες που παρέχουν οι νέες τεχνολογίες σε μια διαφορετική προσέγγιση των φιλολογικών μαθημάτων με βασικούς άξονες την κινητοποίηση των μαθητών, τη συνεργασία και τη δημιουργική έκφραση τους.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αμοργιανιώτη, Ε. (2020). Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στη σχολική εξ αποστάσεως εκπαίδευση στην εποχή του Covid-19. Ποιοτική προσέγγιση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. *International Journal of Educational Innovation*, 2(7), 63-73. Ανακτήθηκε από <https://journal.eepek.gr/issue/vol-2-issue-7-2020>.
- Βεκρής, Ε. (2012). Η οικογένεια με τη γλώσσα των κόμικς. *Πρωτεύας: εκπαιδευτικά σενάρια για τα γλωσσικά μαθήματα*. Ανακτήθηκε από <http://proteas.greek-language.gr/scenario.html?sid=1151>.
- Λιοναράκης, Α. (2006). Η θεωρία της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και η πολυπλοκότητα της πολυμορφικής της διάστασης. Στο Α. Λιοναράκης(Επιμ.) *Ανοικτή και Εξ αποστάσεως Εκπαίδευση-Στοιχεία θεωρίας και πράξης* (σ.7-41). Αθήνα: Προπομπός.
- Keegan, D. (2001). *Οι βασικές αρχές της ανοικτής και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης*(Α.Μελίστα μετ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Kentnor, H. (2015). Distance Education and the Evolution of Online Learning in the United States. *Curriculum and Teaching Dialogue*, 17, University of Denver. Ανακτήθηκε από https://digitalcommons.du.edu/law_facpub/24/.
- Μαυροειδής, Η. & Γκίτσος, Ι.& Κουτσούμπα, Μ. (2014). Επισκόπηση θεωρητικών εννοιών στην εκπαίδευση από απόσταση. *Open education-The journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 10(1), 88-100. Ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/openjournal/article/view/9814>.
- Μπιζτελέρη Π.Κ. (2013). Αρχαία Ελληνική Μουσική. *Πρωτεύας: εκπαιδευτικά σενάρια για τα γλωσσικά μαθήματα*. Ανακτήθηκε από <http://proteas.greek-language.gr/scenario.html?sid=122>
- Παπαλαμπρακόπουλος, Π. (2020). Η διδασκαλία στη εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Ο ρόλος του διδάσκοντος. *Academia*, 20-21, 218-233. Ανακτήθηκε από <https://pasithee.library.upatras.gr/academia/article/view/3450>.
- Πασιόπουλος, Γ. (2012). Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Τρόποι διδασκαλίας και μέσα. Μια διδακτική πρόταση για τη διδασκαλία των λογοτεχνικών κειμένων. Στο *Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.)*, 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο, 5-7 Οκτωβρίου 2012. Ανακτήθηκε από http://www.elliepek.gr/gr_html/gr_proceedings/6th_conference.html